

ЛИТЕРАТУРОВЕДЕНИЕ

УДК 821.161

АПАВЯДАННЕ АЛЕСЯ ГАРОДНІ «У ПОПЛАВАХ» – ЗАБЫТЫ ТВОР ЗАБЫТАЙ ВАЙНЫ

канд. філал. навук, дац. З.І. ТРАЦЦЯК
(Полацкі дзяржаўны ўніверсітэт)
zoja.tretyak@rambler.ru

Разглядаецца ваенная спадчына А. Гародні. Аналізуецца апавяданне «У поплавах», якое не пера-выдавалася з моманту першай публікацыі ў 1927 г. Даказваецца, што твор, прысвечаны падзеям Першай сусветнай вайны, носіць выразна экспрэсіянісцкі характар, убірае ў сябе шэраг тэм, якія характарызавалі і беларускую, і замежную прозу на дадзены тэматыку (дачыненне «свайго» і «чужога», пераасэнсаванне ролі чалавека падчас татальнага ўзброенага канфлікту, вайна як бясконцы рух і лёсавызначальная выпадковасць). Письменнік звярнуўся да ўласнабеларускіх рэалій. Мастак слова закрануў шэраг нацыянальных праблем, але письменнік хутчэй канстатаваў іх наяўнасць (напрыклад, нацыянальнае пытанне, самаідэнтыфікацыя), але не засяроджваўся на іх, адчуваючы іх небяспечную для канца 1920-х гг. вастрыву.

Ключавыя словы: беларуская літаратура, ваенная проза, Першая сусветная вайна, А. Гародня, экспрэсіянізм.

Уводзіны. Разважаючы пра жыццёвы і творчы шлях Алеся Гародні, варта згадаць адно з меркаванняў Ант. Адамовіча: «Літаратурная вядомасць і прызнанасць таго ці іншага пісьменніка – рэч вельмі а вельмі няпэўная і мала залежная ад чыста-літаратурных прычын. ... у гісторыі літаратурнага развіцця розных эпох і народаў ... нярэдка выпадкі, калі пэўнага пісьменніка, які мае ўсе дадзеныя на поўнае прызнанне, усе правы на азначанае месца ў літаратуры ... абыходзяць, закідаюць, забываюць аж да літаратурнага абурмеця, а то й сьмерці яго ў дадзены эпоху, аж да канечнасці свайго роду археалёгічных раскопак, вынаходу і пераацэнкі гэтага пісьменніка ў наступным ...» [1, с. 32]. І сапраўднае імя (Аляксандр Эраставіч Функ, 1899–1944), і псеўданім – Алесь Гародня – няшмат гавораць і сучаснаму чытачу, і даследчыку айчыннай літаратуры. Да нас дайшлі дзве яго аповесці («На крэсах» (1927) [2] і «Варта на Рэйне» (1927–1928) [3]) і апавяданне «У поплавах» (1927) [4]. Пры жыцці пісьменніка яго творчасць разглядалася ў працы «“Маладняк” за пяць гадоў. 1923–1928 гг.» М. Гарэцкага. Літаратуразнаўца высока аданіў мастацкія вартасці аповесцяў Алеся Гародні [5, с. 76].

А. Гародня сумна вядомы з нагоды так званых «літаратурных пагромаў», пошукаў розных «ухіляў» у беларускіх прозе і паэзіі 20–30-х гадоў мінулага стагоддзя. Такую аднабаковую запраграмаванасць крытыка патлумачыў Я. Скрыган: «На цяперашняе вока тья артыкулы выглядалі б ... прымітыўна, але трэба сказаць, што пісаць іх было і цяжка, і небяспечна – іх кантралявала пільнасць Лукаша Бэндэ. Патрэбен быў аголены сацыялагізм і барані божа не клопат пра нацыянальную літаратуру і спецыфіку літаратурнага твору, бо за гэта аўтар адразу пападаў у самую страшную віну – у нацдэмы» [6, с. 251].

На пачатку XXI ст. да творчасці А. Гародні звярнуўся В. Жыбуль. Навукоўца адзначыў, што «для нашай літаратуры ён быў постацю неадназначнай, але сапраўды нетыповай і нечаканай. Чалавек, этнічна з беларускім народам ніяк не звязаны, ён працаваў на ніве беларускай культуры. Адным з першых сярод айчынных пісьменнікаў пачаў эксперыментаваць у рэчышчы візуальнай (графічнай) і «арнаментальнай» прозы, актыўна ўкараняючы ў пражэктны тэкст паэтычны пачатак» [7, с. 11].

Асноўная частка. Роля А. Гародні ў развіцці беларускай ваеннай літаратуры пакуль дэтальна не даследавана, але паказальна, што мастак слова ўвасобіў Першую сусветную ў наступных кнігах: «Варта на Рэйне» і «У поплавах». Настойлівы зварот да 1914–1918 гг. не зусім тыповы для часу, калі папулярным і палітычна карэктным аб'ектам мастацкага ўвасаблення былі падзеі, напрыклад, Грамадзянскай вайны. Б. Хэлман акрэсліў сітуацыю, якая склалася ў прозе і паэзіі краіны Саветаў, так: «Вядома, што ў Расіі Першая сусветная вайна не нарадзіла выбітную мастацкую літаратуру¹. Крытыкі-сучаснікі вельмі жорстка ставіліся да “ваеннай літаратуры”, а іх паслядоўнікі не лічылі за абавязак браць пад сумненне іх меркаванні» (*It is common knowledge that the First World War did not give birth to any great literature in Russia. 'War literature' was treated harshly by contemporary critics and later observers have not felt compelled to*

¹ Гэтую думку варта прызнаць залішне катэгорычнай: напрыклад, з беларускай літаратуры ўжо ў 20–30-я гг. мінулага стагоддзя ў блізка еўрапейскі кантэкст праз пераклады ўвайшла кніга «На імперыялістычнай вайне» М. Гарэцкага.

dispute their judgements) [8, p. 3]. А. Гародня крыху «рэабілітаваў» малаактуальную для савецкага часу тэму, падаўшы Першую сусветную ў ідэалагічна прасавецкім ракурсе – як апошнюю кроплю, што павінна распачаць рэвалюцыйны рух па ўсёй зямлі («Варта на Рэйне»). Дарэчы, пісьменніцкая канцэпцыя тыпалагічна вельмі падобная да назіранняў шырокавядомага ў СССР нямецкага пісьменніка І. Бехера (выкладзена ў рамане « $(\text{CHCl} = \text{CH})_3\text{AS}$ (льюізіт) або адзіная справядлівая вайна», $(\text{CHCl} = \text{CH})_3\text{AS}$ (*Levisite*) oder *Der einzig gerechte Krieg*, 1926; пераклад на беларускую мову 1931 г.) [9].

Падкрэслім, што меркаванні А. Гародні нагадваюць пра разважанні іншых беларускіх літаратараў. Падобным чынам на запатрабаванні часу адрагавана і З. Бядуля. Фінальным акордам аповесці «Набліжэнне» (1934) была думка пра надыходзячы грамадска-палітычны землятрэс, што радыкальным чынам зменіць звыклы лад жыцця. У адрозненне ад А. Гародні, гэты празаік усё ж прадчуваў, што грамадска-палітычныя трансфармацыі нясуць не толькі стваральны патэнцыял. Своеасабліва контр-тэндэнцыя выразна заўважаецца ў дакументальна-мастацкіх запісках «На імперыялістычнай вайне» (1926) М. Гарэцкага. Адчуваючы ўціск з боку ўлад, пісьменнік абарваў апавед Лявона Задумы за некаторы час да рэвалюцыйных падзей, асцерагаючыся, хоць і ўскосна, выказаць свае меркаванні наконт навалы, што напаткала яго суайчыннікаў.

А. Гародня комплекса падышоў да ўвасаблення Першай сусветнай. Мастак слова звярнуўся да падзей па абодва бакі нейтральнай прасторы: у аповесці «Варта на Рэйне» ён засяродзіўся на быцці немцаў у тыле і на фронце, а ў апавяданні «У поплавах» уласна беларускі матэрыял спалучаны з больш шырокім агульначалавечым кантэкстам. Паказальнай з'яўляецца экспрэсіянісцкая манера выкладу матэрыялу, што пацвярджала жаданне аўтара знайсці новыя мастацкія формы, якія б адлюстравалі актуальныя павевы часу. Паводле А. Зверава, экспрэсіянісцкія тэксты прасякнуты «пачуццём што-дзённага болю, няверу ў разумнасць быцця, неадчэпнага жаху за будучыню чалавека, чым жыццём кіруюць сацыяльныя механізмы, якія штохвілінна пагражаюць яму бессэнсоўнай пагібельлю» [10, с. 1223]. Гэтыя характарыстыкі працываюцца і ў творах А. Гародні.

Апавяданне «У поплавах» прысвечана лакальнаму эпизоду Вялікай вайны. Галоўнай дзейнай асобай абраны звычайны салдат – Міхась Бык. Аўтар падкрэсліў, што земляроб-паляшук выпадкова і гвалтоўна пакінуў звычайнае жыццё, каб вытрымаць выпрабаванне Першай сусветнай. Сімптаматычна, што ў двух творах, прысвечаных 1914 – 1918 гг., адным з месцаў дзеяння робяцца беларускія губерні, пісьменнік падкрэслена спачуваў мясцоваму насельніцтву, аднак па мажлівасці дыстанцыяваўся ад праблемы нацыянальнай самаідэнтыфікацыі, стэрэатыпна называючы Беларусь усяго толькі краем лясоў і балот [3, с. 98]. У апавяданні «У поплавах» аўтар прыхавана выказаўся наконт уласных адносін да суайчыннікаў. Стрымана-годныя партрэтныя характарыстыкі сведчылі пра прыязнае стаўленне да галоўнага героя.

Пісьменнік заўважаў цэлы шэраг спецыфічных рыс, што вызначалі паводзіны персанажа на вайне. Далёка не гераічны выгляд спалучаўся са здольнасцю трымаць нястачы і трымацца ўласнага кодэкса паводзін: «... Міхась Бык “ваяваў з немцам”, – ваяваў старанна, працавіта, упарта, хаця і бяз жаднага захаплення, так, як перад гэтай самай вайною, без захаплення, але вельмі старанна, вельмі працавіта, вельмі ўпарта, – араў поле, касіў сенажаць, карміў каня, вазіў жыта і канюшыну ...» [4, с. 24]. Не выпадкова, што беларускія мастацкія слова неаднаразова параўноўвалі баявыя дзеянні з бессэнсоўнай і марнай працай (гэта традыцыя ўзыходзіла да знакамітага «Слова пра паход Ігаравы»). У XX ст. Я. Колас, напрыклад, падкрэсліў, што разбуральны пачатак не мог непадзельна панаваць у жыцці: «Мікалай быў – мы зямлю аралі; зьявіўся Керанскі – аралі, пры блашавікох – таксама аром; ... чорт, д'ябал, – мы ўсё будзем у зямлі капацца» [11, с. 26]. Пазбаўленая ўзнёсла-рамантычнага флёру, праца процістаяла катастрафічным зменам, што знішчалі мінулае, парывалі з традыцыямі, якія асацыяваліся з неабходнымі чалавеку канстантамі быцця.

А. Гародня ведаў, што «... геапалітычныя інтарэсы і мэты краіны ў сусветных канфліктах ... выходзілі за межы разумення асноўнай масы сялян, салдат, працоўных ...» [12, с. 256], таму яны настойліва імкнуліся прыпадобніць надзвычайнае да нечага звыкллага, зразумелага, спазнанага шмат часу таму. Празаік яскрава акрэсліў увесь комплекс матываў, якімі кіраваўся яго персанаж: «Даўней, перад тым, як ісьці на вайну, Міхась Бык ведаў, што, каб жыць, каб не памерці з голаду, і ... каб не папасці ў астрог, не апынуцца ў халодным Сібіру, – трэба араць, касіць, сеяць, баранаваць, малаціць ... У жніўні 1914 году ён пазнаў, што дзеля таго, каб жыць, трэба адступаць, наступаць, страляць, ісьці ў штыкавую атаку, калоць ворага багнэтам у грудзі, руйнаваць, паліць, знішчаць, падстаўляць уласныя грудзі пад кулі і багнэты ...» [4, с. 25]. Відавочна, што ні галоўная дзейная асоба, ні апавядальнік не збіраліся апяваць ні прымусовую працу, ні, тым больш, удзел у баявых дзеяннях. Мастак слова падкрэсліваў, што мірнае і ваеннае жыццё судакраналіся, бо яны кіраваліся татальным рэпрэсіўным механізмам, які мала зважаў на асобу.

А. Гародня падаў ваеннае быццё Міхася Быка як каларытны калейдаскоп з прозвішчаў таварышаў па службе, розных відаў зброі, палёў бою і мясцін, знішчаных дашчэнтку вайной: «... і калі блізка праз два гады бязупыннае страляніны выбуховымі брызантамі снарадамі, шрапнэлямі, мінамі, гранатамі, – з цяжкіх “бэрт”, гаўбіц, лёгкіх палявых, зянітных, палегчаных горных і конна-артылерыйскіх гармат, мартыр, мінакідаў, траскатлівых кулямэтаў, бойкіх Люісаў і нязграбных трохлінейных наразных вінтовак, –

– пасья двох гадоў атак, уцёкаў, адступленьняў і наступаў, –
 – зьнішчыўшы: Усходнія Прусы, Заходнюю Галіцыю, Надкарпацьце і Паўночную Ўгоршчыну, –
 – разрабаваўшы: Польшчу, Трансільванію, Падольле, Малдавію, Валынь, –
 – спаліўшы і зруйнаваўшы дашчэнт добры кавалак Заходняй Беларусі з Віленшчынай, Горадзеншчынай, Беластоцкай, Падляшскай, Піншчынскай, Навагрудскай, –
 – у канцы 1916-га году яго перавялі ў 75-ую дывізію, у 398 Мсьціслаўскі полк і загадалі “бараніць” ад “ворага” роднае Палесьсе, Міхась Бык толькі ўсьміхнуўся ...» [4, с. 26]. У канспектыўнай форме перад вачыма праходзіць літаральна ўся кампанія расійскіх узброеных сіл 1914–1916 гг. Аўтар падкрэсліў, што быццё яго персанажа кіравалася шалёным унутраным і знешнім рухам вайны, які не перапыніўся ні на хвіліну напрацягу практычна двух гадоў. Тут прасочваецца падабенства з іншымі творамі пра Першую сусветную як самога А. Гародні («Варта на Рэйне»), так і беларускіх («Набліжэнне» З. Бядулі), і замежных пісьменнікаў («Тры салдаты» Дж. Дос Пасаса, «Бывай, зброя!» Э. Хемінгуэя).

Кожная геаграфічная назва і ваенны тэрмін узбуўняліся да своеасаблівага «аб’ектыўнага карэляту», які называў пэўны феномен, працэс, пачуццё, але не падаваў усёй гамы канатацый. У дадзеным выпадку сучаснікі А. Гародні лягчэй інтэрпрэтавалі напісанае, бо ведалі пра Першую сусветную з уласнага вопыту, перыёдыкі, аповедаў сведкаў, кінахронікі. У наш час урываў патрабуе пэўнага гістарычнага каментару. Варта ўвагі і тое, што выкарыстанне падобных залішне ўскладненых сказаў характарызаваў і творы замежных мастакоў слова пра Першую сусветную. Згадаем, напрыклад, апавяданне «Якімі вы не будзеце» (са зборніка «У наш час») Э. Хемінгуэя² і ўрывак з аповесці «Пасвячэнне аднаго маладога чалавека – 1917»³ Дж. Дос Пасаса. Ствараецца ўражанне, што пералік (нагрувашчванне) дэталю дапамагала крыху сістэматызаваць з’явы ваеннай рэчаіснасці, што ў калейдаскапічнай форме праходзілі перад унутраным зрокам стомленага апавядальніка ці персанажа.

Паводле Г. Адамовіч, канцэптуальнай рысай, што характарызаваў творы пра Першую сусветную, было «ператварэнне героя-“вінціка”, ахвяры ў свядомага (хоць напалову свядомага) удзельніка падзей, які пачынае бачыць ... глыбінныя механізмы і сутнасць процістаяння» [15, с. 87]. Сам Міхась Бык толькі падыходзіў да нейкага звышсэнсу падзей. Апавядальнік акрэсліў яго псіхалагічны стан наступным чынам: «... ён ня думаў, не разважаў, бо знаў, што яшчэ не прышоў час яму думаць, ня прышоў час разважаць» [4, с. 26]. На жаль, персанаж не змог зрабіць ніякіх грунтоўных высноў, бо яго жыццё раптоўна абарвалася ў палескім балоце падчас няўдалай разведвальнай аперацыі, куды яго выправілі без памочніка.

Сімтаматычна, што, паводле шэрагу параметраў, Міхась Бык падобны да галоўнага героя апавядання «Рускі» М. Гарэцкага. Абодва аўтары падкрэслівалі своеасаблівую інтэлектуальную абмежаванасць персанажаў, якія рэдка карысталіся ўласным разумовым патэнцыялам, баяліся супрацьдзейнічаць стэрэатыпам, не фармулявалі свае погляды на самыя балючыя пытанні. Не спрыяў гэтаму і салдацкі побыт, напрыклад, у падрыхтоўчым лагеры. Безыменны гароднеўскі апавядальнік згадваў пра «недарэчную “славеснасць” – салдацкі “катахізм”, – (“поліграмату” для дурняў) накшталт:

– Что есть знамя?

– Знамя есть полковая святыня, охранять которую – долг каждого солдата!» [4, с. 25]. Такое прымітывізавана-фармалізаванае зняважлівае стаўленне да шараговых не спрыяла фармаванню адэкватнай самаацэнкі. Дарэчы, звыродства і бязглуздасць муштры спазнаў і інтэлігент Задума («На імперыялістычнай вайне» М. Гарэцкага), які знайшоў адэкватныя сродкі, каб занатаваць свае крытычныя заўвагі на паперы.

² «Па траве і хлебе ўздоўж дарогі, а месцамі і на самой дарозе раскіданы ваенны рыштунак: палявая кухня (яе прывезлі, мабыць, калі справы ішлі лепей); мноства ранцаў з цялячай скуры; ручныя гранаты, каскі, вінтоўкі (некаторыя з іх прыкладам угару, штыхом уторкнуты ў бруд: у рэшце рэшт тут, верагодней за ўсё, пачалі акапацца); шанцавыя прылады, скрыні для патронаў, пісталеты-ракетніцы з раскіданымі вакол патронамі, медыцынскія аптэчкі, процівагазы і пустыя скрыні ад іх; прыпалы да зямлі сярод гары пустых гільзаў трохногі кулямёт (у яго выкіпеў кожух, скалечана казённая частка, а са скрыняў непаладзкіх тырчэлі канцы стужак); трупы кулямётчыкаў у ненатуральных паставах, а вакол у траве ўсё тыя ж паперы» (*In the grass and the grain, beside the road, and in some places scattered over the road, there was much material: a field kitchen, it must have come over when things were going well; many of the calf-skin-covered haversacks, stick bombs, helmets, rifles, sometimes one butt-up, the bayonets stuck in the dirt, they had dug quite a little at the last; stick bombs, helmets, rifles, entrenching tools, ammunition boxes, star-shell pistols, their shells scattered about, medical kits, gas masks, empty gas mask cans, a squat, tripodded machine-gun in a nest of empty shells, full belts protruding from the boxes, the water-cooling can empty and on its side, the breech block gone, the crew in odd positions, and around them, in the grass, more of the typical papers*) [13, p. 374].

³ «Шэра-зялёныя парваны камуфляж, што дрыжэў на фоне жоўтага зіхоткага неба ці абвіваўся вакол чорных вычварных дрэў без лісця, зеленаваты прывідны газ. Уздоўж дарогі перавярнуты артылерыйскі транспарт, забітыя мулы, што забыталіся ў пастронках і ляжалі каля разварочаных скрыняў з боепрыпасамі, нагрувашчаныя ў кучу трупы ... напаяхаваныя ў брудзе з роваў» (*Torn camouflage fluttering greenish-gray against the ardent yellow sky, and twining among the fantastic black leafless trees, the greenish wraiths of gas. Along the roads camions overturned, dead mules tangled in their traces beside shattered caissons, huddled bodies ... half buried in the mud of the ditches*) [14, p. 82].

Не трэба забывацца і на моўнае пытанне, што толькі ўзмацняла пакуты салдата-беларуса. Паляшук з апавядання «У поплавах» «... гаварыў добра толькі “пасвоему, папростаму”, і крышку, ледзьве-ледзьве, гаварыў “папанскаму”, асабліва, калі абшарнік – паляк ці вураднік – “маскаль” захадзіліся, каб пры дапамозе якіх кольвек моцных “пэдагогічных” сродкаў (ад якіх часам доўга балелі зубы і сьпіна) рас-тлумачыць яму значэньне таго ці іншага незразумелага слова» [4, с. 24]. Між волі А. Гародня закрунуў адну з табуіраваных тэм. Письменнік, нягледзячы на ўсе намаганні дыстанцыявацца ад пытаньняў асобных этнасаў, якое ў СССР вырашалася на карысьць будаўніцтва інтэрнацыянальнага грамадства, заўважаў, што персанаж-беларус быў пазбаўлены мінімальнай магчымасці ганарыцца сабой, бо ніхто не збіраўся лічыцца з самабытнасцю яго мовы і культуры. Як вядома, «моўны ўціск – гэта ёсць найперш уціск нацыянальнага крэатыўнага патэнцыялу, гэта агрэсія на сакральныя этнічныя каштоўнасці» [16, с. 10], адмаўляць якія не наважыўся і апалагет сусветнай рэвалюцыі і сацыялістычнага ладу.

Няма нічога дзіўнага, што і рускі (з апавядання М. Гарэцкага), і Міхась Бык знаходзіліся на самым пачатку працэсу маральна-этычнага сталення, якое магло б кардынальным чынам змяніць іх успрыманне свету і саміх сябе. Высветлілася, што ва ўмовах татальнай вайны гэта было непамернай раскошай. Верагодна, таму «... ня гледзячы на тое балючае пачуццё, якое адчувала пры аглядзе ўсяго гэтага заняпаду, усіх гэтых руін і вогнішчаў, яго здаровая, непасаваная сялянская душа, адчыненая дзеля магутных творчых імпэтаў, дзеля ўсё захапляючых натхненняў будаўніцтва, ня гледзячы на ўвесь протэст, інстыктыўна падымаўшыся ў яго грудзях, шчыміўшы сэрца, жалезным распаленым абручом ціснуўшы мозак, Міхась Бык странна страліў, калоў, падпальваў, нішчыў, руйнаваў» [4, с. 25]. У адрозненне ад Рускага М. Гарэцкага, гэты персанаж быў пазбаўлены расплаты за здзейсненае: палеская багна праглынула яго настолькі раптоўна, што не пакінула яму часу на згрызоты сумлення, гіпатэтычныя разважанні пра ўласную ролю ў працэсе вынішчэння на вайне. Акрамя таго, пытанне нацыянальнай самаідэнтыфікацыі засталася адкрытым.

А. Гародня адмыслова вырашыў у апавяданні «У поплавах» праблему «свайго» і «чужога». Письменнік скарыстаўся традыцыйным літаратурным прыёмам проціпастаўлення: «... там – панства “іх”»: “ворагаў” – немцаў, мадзяраў, чэхаў, палякаў, харватаў, русін, – цёмнае, страшнае ў сваё невядомасці ...
... А тут – “сваё” войска, “свае”: расійцы, грузіны, чувашы, эстонцы, беларусы, армяне, мардвіны, латышы, украінцы ...» [4, с. 27]. Прагледзеўшы пералік «сваіх», адчуваеш, што персанаж патрапіў не толькі на татальную вайну, а ў мадэрнізаваны Вавілон, дзе адвольна змяшаліся самыя розныя мовы і характары людзей, далёкіх ад актуальных праблем сучаснай ім геапалітыкі. У актуальным жа кантэксце 1920-х гг. падобныя малюнкi павінны былі падкрэсліваць ідэю інтэрнацыяналізму і класовай барацьбы. Міхась Бык, паводле назіранняў аўтара, выглядаў аднолькава недарэчным па абодва бакі фронту.

Вядома, што імагалогія характарэзуе катэгорыю «чужы» як «стэрэатып нацыянальнай свядомасці, г. зн. як устойлівае, эмацыянальна насычанае, абагульнена-вобразнае ўяўленне пра “чужога”, якое сфарміравалася ў пэўным сацыяльна-гістарычным асяродку» [17, с. 30]. А. Гародня здолеў засведчыць, што ў межах вялізных імперый, тым больш падчас сусветнай вайны, нават архетыпічныя вобразы гублялі стабільны змест, а гэта дапамагала канчаткова вывесці чалавека, які знаходзіўся ў экстрэмальнай сітуацыі, са стану раўнавагі. Тым больш што быццё супернікаў мела шмат падабенстваў: «... там – палон, мардабой, голод, шпіёнабаязьлівасць, канцэнтрацыйныя лягеры, поліцыя, колючы дрот ...

... Тут – мардабой, начальства, “земгусары”, шпіёнабаязьлівасць, контрразведка, поліцыя, жандармэрыя ...» [4, с. 27].

Паказальна, што паміж «сваімі» і «чужымі» акапамі апынулася родная зямля Міхася Быка – Палессе. Але, паводле А. Гародні, нават яна не магла выратаваць персанажа, бо свет ператварыўся ў суцэльнае панаванне смерці. Письменнік звярнуўся да тэмы лёсавызначальнага выпадку, якая характарызувала і беларускую, і замежную літаратуру пра Першую сусветную (творы М. Гарэцкага, А. Барбюса, Т. Бойда, Дж. Дос Пасаса, Л. Рэна, Э.М. Рэмарка і інш.).

Прыродны асяродак у апавяданні набывае асаблівы змест. Па-першае, гэта своеасаблівы «персанаж», што з боку «пазірае» за мітуснёй людзей, якія згубіліся ў віхуры бессэнсоўнага руху. Акрамя таго, прырода, паводле А. Гародні, – гэта і па-за маральная стыхія, што падпарадкоўваецца волі лёсу. Пераадоленне прасторы (палескага балота) – спецыфічнае выпрабаванне рызыкай для Міхася Быка, на якое дзейная асоба, верагодна, не пайшла б у мірны час, бо сама ідэя авантуры мала стасавалася з яго ўяўленнямі пра годны лад жыцця. Акрамя таго, персанаж А. Гародні нават не разважаў пра нейкія выгоды, якія гіпатэтычна мажліва было атрымаць за «геаічны» ўчынак.

Вынікі. Апавяданне «У поплавах» – асобная старонка ў гісторыі беларускай ваеннай прозы ХХ ст., што годна ілюструе патэнцыял айчынай літаратуры пра Першую сусветную. Невялікі твор увабраў у сябе шэраг прыкмет, што характарызувалі і нашу, і замежную мастацкую баталістыку: матыў «вайны-руху», праблему ўзаемадэявання «свайго» і «чужога», тэму лёсавызначальнай ролі выпадку. Акрамя таго, А. Гародня ўзбудзіў лакальны эпізод вайны да агульначалавечага маштабу, робячы жыццё галоўнага героя сімвалам марнай смерці цэлага пакалення ахвяр, што не паспелі ўсвядоміць сваю ролю ва

ўзброенай барацьбе. Паказальнай, на наш погляд, з'яўляецца экспрэсіянісцкая манера выкладу матэрыялу, што добра стасуецца з аб'ектам адлюстравання: калейдаскапічным ваенным жыццём. А. Гародня далікатна закрануў не вельмі ўласціваю для яго творчасці беларускую нацыянальную праблематыку. Ён канстатаваў шэраг фактаў (напрыклад, наяўнасць моўнага ўціску), але ўсе яго каментары вынесены ў падтэкст, бо ідэалагічны кантроль у літаратуры канца 1920-х гг. не даваў права пісьменніку на адкрытае выяўленне ўласных меркаванняў.

ЛІТАРАТУРА

1. Адамовіч, Ант. Максім Гарэцкі (Спроба монографіі аб творчасці) / Ант. Адамовіч // Да гісторыі беларускае літаратуры. – Менск : Выдавец ІП Зьміцер Колас, 2005. – С. 32–213.
2. Гародня, А. На крэсах: (апавесць) / А. Гародня. – Менск : выданне ЦБ «Маладняка», 1927. – 116 с.
3. Гародня, А. Варта на Рэйне / А. Гародня. – Менск : Беларускае дзяржаўнае выдавецтва, 1930. – 122 с.
4. Гародня, А. У поплавах: Апавяданьне / А. Гародня // Маладняк. – 1927. – № 7–8. – С. 23–35.
5. Гарэцкі, М. «Маладняк» за пяць гадоў. 1923–1928 гг. / М. Гарэцкі. – Менск : Беларускае дзяржаўнае выдавецтва, 1928. – 122 с.
6. Скрыган, Я. Той час, альбо Алесь Гародня / Я. Скрыган // Выбраныя творы. – Мінск : Беларускі кнігазбор, 2005. – С. 247–252.
7. Жыбуль, В. «Пружанскі барон». Жыццё і творчасць Алеся Гародні / В. Жыбуль // Роднае слова. – 2014. – № 2. – С. 9–11.
8. Hellman, B. Poets of Hope and Despair. The Russian Symbolists in War and Revolution (1914–1918) / B. Hellman. – Helsinki, Institute for Russian and East European Studies, 1995. – 421 p.
9. Бехер, І. (СНСІ = СН)AS (льюзіт) або адзіная справядлівая вайна / І. Бехер. – Менск : Белдзяржвыд, 1931. – 396 с.
10. Зверев, А. Экспрессионизм / А. Зверев // Литературная энциклопедия терминов и понятий / гл. ред. А. Николукин. – М. : НПҚ «Интелвак», 2001. – С. 1222–1224.
11. Гушча, Т. Дачакаўся / Т. Гушча // На рубяжы. – Менск : Дзяржаўнае выдавецтва Беларусі, 1925. – С. 18–35.
12. Поршнева, О. Ментальный облик и социальное поведение солдат русской армии в условиях Первой мировой войны (1914 – февраль 1917 гг.) / О. Поршнева // Военно-историческая антропология. Предмет, задачи, перспективы развития. – М. : Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2002. – С. 252–267.
13. Hemingway, E. First Forty-nine Stories. Second Impression / E. Hemingway. – London : Jonathan Cape, 1946. – 471 p.
14. Dos Passos, Jh. One Man's Initiation / Jh. Dos Passos. – New York, George H. Doran Company, 1922. – 128 p.
15. Адамовіч, Г. «Дадумваць да канца» і вопыт класічнай літаратуры пра вайну / Г. Адамовіч // Першая сусветная вайна ў народнай памяці і мастацкім адлюстраванні : матэрыялы Міжнар. навук. канф., Мінск, 7–8 кастр. 2014 г. / прадм. і ўклад. С. Гараніна ; навук. рэд. А. Лакотка ; Цэнтр даследаванняў беларускай культуры, мовы і літаратуры НАН Беларусі. – Мінск : Права і эканоміка, 2014. – С. 86–90.
16. Корань, Л. Дынаміка жанравых структур у беларускай прозе ХХ ст. / Л. Корань // Цукровы пеўнік: Літаратурна-крытычныя артыкулы. – Мінск : Мастацкая літаратура, 1996. – С. 5–22.
17. Папилова, Е. Имагология как гуманитарная дисциплина / Е. Папилова // Рема. – 2011. – № 4. – С. 31–40.

Паступіў 12.11.2016

ALES HARODNYA'S SHORT STORY 'IN THE WATER-MEADOWS' – A FORGOTTEN WORK OF THE FORGOTTEN WAR

Z. TRATSIAK

This article continues the author's publications which are devoted to the research of A. Harodnya's war heritage. The short-story 'In the Water-Meadows' is analysed. It has not been republished since 1927. It is proved that the work devoted to the First World War has got a distinctive expressionistic character. It absorbs a number of topics which characterised Belarusian and foreign prose on the following theme (relations between 'them' and 'us', reinterpretation of a person's role during a total conflict, war as an endless movement and a fatal chance). A. Harodnya paid attention to the Belarusian reality proper. The prose writer dwelt on a number of national problems. The author only stated them (for example, national question, self-identification) without paying much attention to them. The main reason for that was the feeling that such topics were dangerous for the 1920s.

Keywords: Belarusian literature, war prose, World War I, A. Harodnya, expressionism.